

---

# *P r i k a z i i o s v r t i*

## Pravoslavlje i katoličanstvo u komunističkoj Jugoslaviji

Klaus Buchenau, *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945-1991. Ein serbisch-kroatischer Vergleich*. Harrassowitz Verlag (Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin, Band 40, Hrsg. von Norbert Reiter und Holm Sundhaussen), Wiesbaden, 2004., 484 stranice.

Već vas sam naslov ove knjige ne može ostaviti ravnodušnima – a studija zasigurno upravo zbog brizantnosti i aktualnosti teme koju obrađuje budi posebnu pozornost i zanimanje. Dakle, autor ovog prikaza se, unatoč početnoj suzdržanosti, odlučio ipak pročitati knjigu do kraja, te će pokušati prije svega iznijeti osnovne informacije o knjizi (doktorska disertacija na Freie Universität u Berlinu), a potom će otvoriti neka pitanja, primjedbe i razmišljanja koja se nameću čitajući ne samo zaključke ovog istraživanja.

Studija je nadasve opširna i podijeljena je u devet poglavlja. Osim Uvoda (11-14) i iduća tri poglavlja također su u službi uvođenja čitatelja u materiju, odnosno približavanje konteksta vremena i političkih prilika vezanih za temu ovog rada. Tako Buchenau u drugom poglavlju podastire izvješće o svom istraživanju (15-30), iznoseći informacije o znanstvenim i inim materijalima kojima se koristio: na prvome je mjestu riječ o primarno povijesnim radovima. Zatim čitatelj dobiva pregled aktualnih analiza, diskursno-analitičkih, teoloških i religijsko-socioloških te etnoloških radova. U trećem poglavlju (31-37) slijedi objašnjenje teoretskog polazišta i metoda rada istraživanja, koje zapravo – već prema piščevu priznanju – zbog nemogućnosti korištenja arhivske građe od 1971. godine naovamo, “ne može biti zadnja riječ o ovoj temi” (33), što već

daje naslutiti kako ova studija zapravo u najboljem slučaju može ponuditi "polovicu obavljena posla" – od 1945. do 1971. godine.

U četvrtom poglavlju Buchenau nudi "Povijesni uvod" (39-90), koji nadilazi okvir uvoda u temu – ne samo zbog opširnosti. Autor na prvome mjestu obrađuje temu "Religija i nacija", potom "Svećenstvo i socijalni prestiž" te "Pravoslavlje i katolicizam u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina Jugoslavija)"; u četvrtom, ujedno i glavnom potpoglavlju obrađuje temu "Drugi svjetski rat", koje je opet podijeljeno u tri dijela: "Katolička crkva i 'Nezavisna Država Hrvatska'", "Srpska pravoslavna crkva" te "Crkve i partizani".

I peto poglavlje također je u službi uvođenja u središnju temu ove disertacije, a naslovljeno je "Osnove odnosa crkva - država u socijalističkoj Jugoslaviji" (91-130). Autor opisuje prve susrete s novim državnim režimom, u Beogradu i Zagrebu, potom periodizaciju odnosa između Crkve i države (1945.-1991.), zatim predstavlja prve političke i pravne korake, potom podastire usporedbu načina sukoba, koje stavlja u podnaslov "Između federalizacije i ateizacije". U dijelu "Općenito" studija se, osim nekim po značenju ne odveć relevantnim datostima, bavi i temom "Crkve i federalno ustrojstvo", a kao posljednja tematska jedinica obrađuju se "Politički procesi".

Sa šestim poglavljem, "Institucionalna usporedba" (131-307), čitatelj konačno dobiva što studija obećava. To je poglavlje zapravo središnji dio istraživanja, u kojem, međutim, autor obrađuje puno toga po ne odveć razvidnoj sustavnosti. Tako je prvo potpoglavlje naslovljeno "Vjernici – religijsko-sociološki presjek", dočim se idući dio bavi temom "Kler – socijalni portret u usporedbi", u kojem je riječ o statistikama, te u posebnom dijelu o "koludricama" (zapravo se pritom misli na sestre, a ne "Nonnen", kao što autor piše), te nastavlja u navedenom potpoglavlju o "Svećenik župnik – slika, socijalno porijeklo i stanje svećeničkih zvanja" i na kraju o mjestima (svećeničke) izobrazbe, što je po naravi uloge tih mjesta zaslužilo stanovitu sistematizaciju prikaza, a ne samo nabranje.

Nadalje, posebnu pozornost autor posvećuje svećeničkim udrugama, kako je poglavlje i naslovljeno (186-223). Navodimo naslove potpoglavlja: "Svećeničke udruge kao kvantitativni čimbenik", "Više sukob negoli kooperacija: katolička svećenička udruženja i hrvatska hijerarhija", koji dio, za nas posebno zanimljiv, dobiva svoj nastavak u neobičnoj valorizaciji kada Buchenau stavlja sljedeći naslov potpoglavlja: "Determinanti čvrste linije: Rim, Stepinac i hrvatski nacionalizam". (Inače, zauzimanje oko očuvanja nacionalnog identiteta za autora je uglavnom nacionalizam!) Nakon toga slijedi "Posebni slučaj Bosne i Hercegovine: Dobrog Pastira [kurziv, F.

P.] između države, episkopata i franjevačkih tradicija" i "Katolička svećenička udruženja u procesu smirivanja napetosti između Crkve i države". A situacija u Srpskoj pravoslavnoj crkvi nadasve je sažeta u jasnom zaključku preko naslova "Više kooperacija negoli sukob: pravoslavno udruženje svećenika i srpska hijerarhija", u kojem je između ostalog riječ o državnom instrumentu stvaranja tzv. svećeničkih sindikata, kao i pitanju što je patriotsko, pri čemu je riječ o pravoslavnim svećeničkim udruženjima i makedonskoj autokefalnosti.

U četvrtom potpoglavlju ovog središnjeg dijela riječ je o financijama, pri čemu Buchenau govori o milodarima vjernika i raspodjeli tog novca, zatim o državnim subvencijama, financijskoj potpori iz inozemstva i državnoj poreznoj politici. Peto potpoglavlje bavi se temom utjecaja države na biskupska imenovanja, kako u Srpskoj pravoslavnoj crkvi tako i u Katoličkoj crkvi. Šesto, ujedno i zadnje potpoglavlje, obrađuje "Crkve i nacionalne dijaspore", stavljajući ih "između dušobrižništva i politike". Autor se potom bavi temama "Katolička Crkva kao odvjetnica 'Iseljene Hrvatske'", "Hrvatski episkopat i politička emigracija", "Katoličko dušobrižništvo gastarbajtera". U tom kontekstu Srpsku pravoslavnu crkvu Buchenau vidi pak u procesu "Od unutarnjopolitičke ovisnosti do vanjskopolitičkog instrumentaliziranja", opisujući podijeljenost Beogradskog patrijarhata između Tita, četnika i Zbora. Nadalje, govor je tu i o srpskopravoslavnoj "crkvenoj podjeli u Sjevernoj Americi i njezinim posljedicama", te o srpskom samostanu Hilandaru na Atosu, pri čemu već u naslovu pisac postavlja pitanje "je li riječ o grčkim prijateljima".

Sedmo poglavlje "Ideološki razvoj" (309-375) obrađuje na prvome mjestu katoličke izazove, kako je i naslovljeno prvo potpoglavlje. Pritom autor impulse Drugoga vatikanskog sabora vidi u dijalogu i ekumenizmu. Dijalog katolika i marksista u Jugoslaviji – za Buchenaua je sveden na pitanje "je li riječ o civilnodruštvenoj šansi ili rubnom fenomenu?", a hrvatske pozicije u katoličko-pravoslavnom dijalogu autor također vidi pod znakom upitnika, "Između crkvene discipline i nacionalizma?". Zanimljivo je i nadasve znakovito da prethodnim "Katoličkim izazovima" u kontekstu nadnaslova s ideološkim predznakom srpski pandan Buchenau oslovljava sa "Srpski odgovori". Tako su srpske pozicije u ekumenizmu pitanje - tvrdnja koja glasi "Između vjernosti državi i nacionalizmu?". A političko-teološko promišljanje u Srpskoj pravoslavnoj crkvi za autora je pitanje odnosa liberala i fundamentalista.

U trećem potpoglavlju autor postavlja pitanje crkvene prisutnosti u 70-im i ranim 80-im godinama, konstatirajući da se radilo o pothvatu što ga naslovljava "Hodočašća umjesto dijaloga". Kako je primarno riječ o Katoličkoj crkvi ili Hrvatima odnosno Hrvatskoj, ulogu Katoličke crkve za vrijeme "Hrvatskog proljeća" Buchenau pak vidi pod znakom pitanja je li njezina uloga bila uloga "pomoćnice ili konkurentice". Slijedom takvog pristupa Buchenau "Stepinčev kult" i masovnost okupljanja na hrvatskim i katoličkim jubilejima u navedeno vrijeme kvalificira pitanjem je li riječ o "simbolima 'bolje Hrvatske'?", a seriju pravoslavnih jubileja u to vrijeme (njihovu inicijativu) autor vidi pod primarnom porukom: "I mi smo također još tu!"

Osmo poglavlje nosi naslov "Crkve i raspad države. Osamdesete godine" (377-433). Posebni dio o Srbiji autor nadasve temelji na dvojbi koju izražava naslovom "Srpska 'alternativa'. Između Slobodana Miloševića i Vuka Draškovića"; "Pravoslavne predodžbe demokracije" i "Od mita o genocidu do velikosrpskog 'obrambenog rata'". Kako u dijelu o Srbiji tako i u dijelu o Hrvatskoj posebno se tematiziraju crkve i ljudska prava. Kod prvih je, prema autorovu zaključku, primarna tema "Srpskopravoslavni diskurs o Kosovu", a s druge strane, u Hrvatskoj je to "Glas Koncila i Srbi u Hrvatskoj". Općenito, potpoglavlje o Hrvatskoj autor sagledava isključivo kroz Glas Koncila, pridajući mu ulogu koju nema i ne može imati. Tako je poglavlje "Glas Koncila i srpska mobilizacija do kraja 1988. godine" podnaslovljeno i pitanjem je li riječ o "taktičkoj povučeniosti". Idući pak dio, "Glas Koncila od kraja 1988. godine", nije više podnaslovljeno pitanjem nego konstatacijom "S Tuđmanom u ofenzivu".

Deveto i ujedno zadnje poglavlje, "Zaključak", (435-449) je zbrajanje ili, štoviše, narativno nabranje i ponavljanje bez osobite sustavnosti, odnosno preglednosti, pri čemu se dobiva dojam kao da je i sam autor zamoren učinjenim poslom. Zatim slijedi popis izvora i literature, nadasve korisnih informacija (npr. o odnosu tečaja dinara i američkog dolara od 1939. do 1971.), kao i kazalo imena. Posebno naglašavamo vrijednost gotovo trideset razgovora koje je autor vodio s osobama iz pojedinih Crkava na ovim prostorima, svjedocima vremena i(li) aktivnim sudionicima događaja vezanih uz teme koje obrađuje ova ipak kontroverzna studija.

Što zapravo na kraju reći o ovoj knjizi? Budući da je ovdje ipak više riječ o informaciji negoli o recenziji, nije moguće zalaziti u pojedine detalje ovog vrijednog istraživanja, pa neka bude rečeno tek sljedeće: Riječ je o nadasve zanimljivoj, htjeli mi (uvjetno rečeno "pogođeni") to priznati ili ne, i o (na različit način) aktualnoj temi,

ne samo za povjesničare. Buchenau je uložio velik trud u istraživanje goleme i teško dostupne arhivske građe. Budući da je riječ i o vrlo širokoj i kompleksnoj temi, pohvaliti je također snalaženje autora u tako složenom tematskom okviru. Premda čitatelj katkad dobije dojam da studija hoće sugerirati famoznu sličnost tematiziranih "strana" – ne samo u mentalitetskom smislu riječi nego nadasve glede uloge (tj. krivnje) u nedavnom ratu, odnosno raspadu bivše države, ova studija u načelu ipak to nije.

No, ipak se čitatelj na kraju ne može oteti dojmu da je zbog učestalosti propusta i pogriješaka ipak posrijedi neki veći nedostatak, a ne samo neujednačeno pisanje ili tek pojedinačni propusti. Navodimo neke primjere: Jakov Jukić (vidi str. 26) je samo pseudonim (Željko Mardešić); neujednačena su navođenja citata, odnosno prijevoda (npr. 27); Katolički bogoslovni fakultet je institucija, stoga njegov naziv i u njemačkom počinje velikim slovom (21). U znanstvenom radu koji se bavi striktno Crkvama smjelo bi se pretpostaviti da postoji poznavanje točnog Crkva smjelo bi se pretpostaviti da postoji poznavanje točnog pojmovlja. Naime, nije nikakav "Zagreber Theologische Fakultät" (171) nego Katholisch-Theologische Fakultät in Zagreb; provincijal je starješina provincije, a ne reda (70); jednako tako ne postoji nikakva "Generaldirektion des Franziskanerordens" (71) nego Generalleitung des Franziskanerordens; "zadruga" nije u njemačkom prijevodu "Balkanfamilienhaushalt" (79); časne sestre ne spadaju pod kler, kao što Buchenau piše (vidi poglavlje 6.2.2.); misne binacije i trinacije ne mogu biti samo u tjednu, kako autor piše (231), nego i nedjeljom; milostinja se nije skupljala za "Misiju" (231) nego za misije; neujednačeno pisanje pojma "Zweites Vatikanisches Konzil", koji se ne običava pisati "2. Vaticanum" (245) nego, ako se već tako piše, onda je ipak Vaticanum II. ili Vatikanum II.; nije "katholische Kirche" (274, 418) nego Katholische Kirche, jer je riječ o točno određenoj instituciji; svećenici nisu svome biskupu odgovorni po kaznenom pravu, "strafrechtlich" (285), nego po crkvenom pravu, "kirchenrechtlich"; "Kršćanska Sadašnjost" se ipak piše Kršćanska sadašnjost (327); Jastrebarsko nije u Slavoniji (414); itd. Još više začuđuje da autor u govoru o traženju utjecaja između hrvatskog juga i sjevera u 19. stoljeću rabi pojam nekog "dalmatinskog katolicizma" (114). Nadasve iznenađuje zaključna tvrdnja da je "vlast u Zagrebu početkom 1988. godine odlučila pregovarati s Katoličkom crkvom o alijansi i sudjelovanju u vlasti/moći" (414), a da pritom autor tu tvrdnju ne dokumentira. Za takvu dalekosežnu konstataciju ne samo da je suvišan komentar nego ona bitno umanjuje znanstveni karakter ovog istraživačkog pothvata. Možda su prethodno navedeni propusti

ujedno i odgovor na pitanje zašto je autoru teološka perspektiva nebitna (22).

Autor se uistinu upustio u jedan gotovo nemoguć posao, te je ovaj njegov prinos i jedno i drugo: s jedne strane dokaz da je moguće pristupiti ovoj temi i dobrano je obraditi i rasvijetliti, te – kojeg li paradoksa! – istodobno upravo time pokazati kako je cjelokupna usporedba nemoguća misija, odnosno samo djelomično moguć posao. Središnja poteškoća jest činjenica da je Buchenau imao na raspolaganju arhivsku građu samo do 1970. godine. Utoliko čudi da mu već to nije bilo povodom da smanji vremenski okvir, pa i ograniči samu temu. Ovdje bi nadasve manje uistinu bilo više, ma koliko lapidarno ta tvrdnja zvučala. Tomu u prilog ide i činjenica da nije imao na raspolaganju arhivske materijale Beogradskog patrijarhata i Biskupske konferencije Jugoslavije. O usporedbi pravoslavlja i katoličanstva na prostorima bivše države (još od početka II. svjetskog rata) ovom disertacijom uistinu nije rečena prva, a još je manje donesena posljednja riječ, naprotiv. Rad na tome ne smije se prepustiti samo istraživačima sa strane.

Frano Prcela, O. P.

## Zašto pisati monografiju

Dr. Stjepan Sirovec, Mladen Raja•i• i suradnici, Monografija Sveti Križ Začretje 1334.-2004., izdavači: Rkt župa, Općina i Osnovna škola Sveti Križ Začretje, Zagreb, 2005., 270 str.

Kako je već izvještena cjelokupna javnost, knjiga je predstavljena uoči samog blagdana Uzvišenja Svetog Križa kojeg se Crkva u liturgijskom kalendaru spominje 14. rujna.

Taj je dan i izabran za dan ovog malog zagorskog mjesta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj opisanog ovim impozantnim djelom u kojem piše gotovo sve što se o jednom mjestu može napisati.

Ova vrijedna i zanimljiva monografija nastala je pisanjem dvojice autora koji su neovisno jedan o drugom započeli projekt pisanja o Župi (670 godina) i Osnovnoj školi (170 godina) postojanja. O svojoj rodnoj Župi i crkvenoj baštini pisanje je započeo naš uvaženi

profesor moralnog bogoslovlja i znanstvenik prof. dr. sc. Stjepan Sirovec a podatke o Osnovnoj školi prikupljao je nastavnik savjetnik fizike i tehničke kulture gospodin Mladen Rajačić.

Plod njihova susreta je ova knjiga, tiskana u tisuću primjeraka. Možemo ju podijeliti u tri velike cjeline: Župa, Općina i Škola.

Monografija je bogato grafički uređena s mnoštvom fotografija, statističkih podataka, zemljovida, fotografijama dvoraca, domova zdravlja, muzeja i galerija, vatrogasnih domova, folklornih društava, nogometnih i drugih sportskih društava.

Premda je to neobično za ponajprije crkvenu monografiju, poseban poticaj dan je i posrnulom hrvatskom gospodarstvu, koje se sada putem malih obiteljskih gospodarstava i pogona, kao i uvijek u znoju i suzama zagorskih obitelji nastoji podići radom ruku svojih a ne nepoštenim i sumnjivim pretvorbama i pljačkama.

Kao svećenik i domaći sin dr. sc. Stjepan Sirovec toplo je, gotovo sinovski, opisao život svoje rodne župe. Knjiga je stoga i pastoralni priručnik iz kojeg se mogu iščitati mnogi podatci o župljanima ali i njihovim pastirima, osobito o onima poput njega rođenim u župi Sveti Križ Začretje.

Knjiga je to o brojnim župnicima i kapelanima (danas župnim vikarima) koji su svojim nesebičnim svećeničkim služenjem odgojili tolike generacije čestitih mladića i djevojaka. Koliko dr. Sirovec duboko u svom srcu nosi ljude kojima se Bog poslužio na njegovu putu svećeništva (od gimnazije u Krapini, do rimske Gregorijane i Germanicuma), svjedoči i crtica o bivšem svetokriškom župniku koji se odlučio svesti na laički stalež. O njemu je u monografiji dano hvale vrijedno, ali ponajprije bratsko, ljudsko i dirljivo svjedočanstvo.

Pretpostavljajući kako bi se knjiga morala naći barem u svakoj obitelji Župe, dr. Sirovec je iskoristio priliku za temeljitu katehezu, ali i povijesni prikaz djelovanja Katoličke crkve u svijetu, ali i na ovim našim prostorima. Tako je pojasnio bit i svrhu postojanja te iznio i niz podataka o djelovanju katoličkog školstva i sveučilišta, ustanova za odgoj svećeničkih kandidata, odgojne ustanove duhovnih zvanja...

Nije zaboravio spomenuti svoje susrete s Papom Ivanom Pavlom II. i njegovim nasljednikom kardinalom Ratzingerom, kojeg je susretao kao pitomac rimskog Germanicuma i doktorant na Gregorijani.

I tako, dok čitamo popis znamenitih i poznatih osoba iz crkvenog, ali i svjetovnog života župe i malog zagorskog mjesta Sveti Križ Začretje, koje se smjestilo nedaleko Zagreba, nekako između

Zaboka i Krapine, naviru nam mnoge misli na ljude i na težak život zagorskih seljaka. Pred našim očima prolaze pomno uređeni popisi profesora i njihovih učenika.

Fotografije se nekako i mogu prebrojiti, ali za sva napisana imena trebalo bi puno više vremena i strpljivosti. Dok u knjizi susrećemo tolika imena dragih nam prijatelja, sa zanimanjem prelistavamo stranice s više od četiri stotine fotografija i sve se više oduševljavamo za pisanje ovakvih monografija.

Prisjetiti nam se tek nekih u nizu malih i velikih monografija naših katoličkih izdavačkih kuća. Spomenimo monografije župâ Vidonje, Voćin, Pregrada, Čučerje, Krist Kralj na zagrebačkom Trnju,.. i mnogih drugih. Od zaborava bi trebalo spasiti mnoge podatke, ali i podsjetiti na drage prijatelje kojih više nema, koji odoše pred nama. Pisci župskih monografija ne bi smjeli izostaviti mučenike ratova, terora, ubijanja, osobito žrtve Domovinskog rata.

Svaka župa mogla bi izraditi detaljan popis ubijenih, nasilno odvedenih i nestalih. Ova monografija može poslužiti kao primjer s koliko se ljubavi od zaborava, za buduća nadolazeća pokoljenja čuva naše povijesno i crkveno bogatstvo. Djelo je višegodišnji plod ustrajnosti, znanja, stručnosti ali nadasve požrtvovnosti dvojice autora: svećenika prof. dr. sc. Stjepana Sirovca i nastavnika, nekadašnjeg ravnatelja OŠ Sveti Križ Začretje gospodina Mladena Rajačića.

Branko Korbar